

PROČ SE ZABÝVAT ETIKOU - HLEDÁNÍ ŘÁDU GLOBÁLNÍHO SVĚTA

ThDr. Josef Hromádka

Žijeme stále na počátku 21. století a naše rozhodování pro budoucnost je do značné míry poznamenáno dědictvím vývoje lidstva se všemi klady i zápory. Od chvíle, kdy se 9. listopadu 1989 zhroutil Berlínská zeď, nepřestaly se události řídit nezadržitelně dopředu. Středoevropské a východoevropské národy a státy vstoupily do nové historické etapy svého vývoje. Zásadní změny, které se udály po pádu a rozpadu socialistického bloku, představují pro zúčastněné na jedné straně nové šance, pro Evropu jako celek také jisté obavy.

Naši domácí vnitropolitickou situaci, v současnosti poněkud pavlačové provenience, je nutné vidět v širším kontextu evropském, který v uplynulých dvaceti letech od zásadní změny, nepřestává hledat svoji podobu a profil, stejně tak horizonty svého dalšího vývojového směřování. Hledání zahrnuje pohled euroatlantickým směrem, stejně tak euroasijským. Na naší přítomnosti se podepsaly vlivy minulých společenských systémů, filosofických škol i náboženských soustav a proudů se sektářskými motivy v nich všech. Proto se už řadu let hovoří o tom, že žijeme v „postmoderní době“. Nikdo ji přesněji nedefinoval. Je to takřka nemožné. Jsem přesvědčen, že jakákoli definice může sotva vystihnout současné zápasy a tvorby programů pro dnešek a pro zítřek. Ať už filosofové, nebo stále více se množící laicní politologové, naši dobu jakkoli pojmenují, pro nás je tento čas prostorem našeho života (vita brevis, ars longa, occasio celeris, experimentum periculosum, iudicium difficile, tj. život je krátký, umění dlouhé, příležitost prchavá, pokus nebezpečný a úsudek nesnadný), který se děje zde a nyní (HIC ET NUNC), vyžaduje naši odpovědnost v lidských a občasných postojích. Podobně jako v politickém rozvažování a rozhodování. Jde o podstatnou věc, abychom smysluplně naplnili svůj život a neminuli se s jeho cílem. Věta o smyslu a cíli života je ovšem hozenou rukavicí do vznikajícího pluralismu, který se proměňuje v přetékající kotel sebevědomého relativismu. Přeme se o to, co je smyslem života, co je smyslem sociopolitické orientace společnosti jako celku, přeme se i o to, zda je vůbec smysluplná otázka po smyslu čehokoli. Proto jsem zvolil téma svého příspěvku: Proč se zabývat etikou při hledání řádu globálního světa.

Rozdílná východiska tvoří rozdílné koncepce politické, ekonomické, sociální, duchovní, které v tak široce, a někdy protichůdně předloženém spektru v naší době, dávají jen malou naději na převzetí společné odpovědnosti. Zvláště když se lidská společnost - zhruba řečeno - dělí na numeriky a alfabetiky, počtáře a vizionáře a oba tábory mají vůdčí ambice. Bez schopnosti propojit svá poznání sokratovským dialogem, který nezná jednoho vítěze, ale obecný prospěch všech. Avšak je tu

imperativ naší doby: zastavit devastaci lidství a devastaci přírodního světa. To je neodvolatelný mandát i pro ideové oponenty, má-li mít ještě v tomto století a dalších šanci občanská a demokratická společnost.

Po rozpadu totalitního monolitu v naší zemi vzniklo nejen vakuum politické a ekonomické, v němž stále probíhá v porodních bolestech, a také nejedním potratem, nesnadná transformace obou zmíněných oblastí. Vzniklo také vakuum duchovní, etické, které v prvních letech přineslo určitou vlnu zájmu o náboženství, spiritualitu a etické otázky. Tak jako politika a ekonomika, ani tato etická oblast se nedostala do patřičné hloubky, k pramenům - ad fontes. Protagonisté politické a ekonomické transformace měli za to, že pro své programy vystačí s „duchovním kapitálem“, který jim v omezené míře zůstal z minulosti. Vydali se při uskutečňování zásadních proměn společnosti poněkud bez zásad cestou zploštělého pragmatismu. Tento filosofický směr, pragmatismus, má zajisté svou hodnotu, avšak jen tehdy, je-li užíván v prostředí duchovně zdravém, bohatém na odpovědnost a etické hodnoty, které prostupují osobní rozhodování člověka a jdou s ním ruku v ruce do politických postojů jako občana.

Naší neurotické, hektické době chybí klidné a hluboké i diskrétní prožívání těchto náhlých zvrátů. Chybí jí také následné, neokázalé prožívání nově orientovaného života jedince i společnosti jako celku. Na jedné straně se vynořují nebezpečné a nesnášenlivé fundamentalismy nejen náboženské, ale také politické. V krajnostech levicových i pravicových, právě tak jako fundamentalismy ekonomické ve zdivočelé ruce trhu.

V našich podmínkách tak zásadních přeměn schází silné vědomí občana, že přechod od totalitárního hospodářství a politického řádu k humanistické a liberální demokracii s odpovědným tržním hospodářstvím, soukromým vlastnictvím a decentralizací rozhodování není jednorázovým revolučním aktem, ale procesem dlouhodobým. Současný člověk není vnitřně připraven na to, aby procházel procesem, který současně očišťuje a současně tvoří. Je uvyklý spíše na mačkání knoflíků a domnívá se, že pohyb dějin je stejně tak snadno uskutečnitelný. Proto těžce nese průvodní jevy, jako inflaci, kriminalitu v nebývalé míře a to v horizontální i vertikální rovině společnosti, následnou nezaměstnanost a ovšem také nezralou podobu vlastní občanské odpovědnosti. Neuvědomuje si vlastní podíl na nesnázích této cesty. Adekvátní rozhodnutí pro budoucnost můžeme přijímat jen tehdy, pokud zůstaneme otevřenými pro podněty z blízké i daleké minulosti bez černobílého vidění tímto zpětným zrcátkem. Ani kopie jinde fungující společnosti není řešením, jen inspirací.

Historikovi příštích století se bude 20. století jevit jako století značného úpadku Evropy. V čem byl ten úpadek? Především v uplatňovaném dogmatu o naprosté svrchovanosti státu vzešlého z hlubin věků a jeho absolutizace. Z tohoto základu se rozvíjel zaslepený nacionalismus uvnitř každého národa, jehož kořeny tkví ve výuce dějepisu, sociologie a literatury z jednostranného pohledu. Obě světové války vzniklé v Evropě byly jen důsledkem těchto omylů v programech evropského rozvoje. Obě války ukázaly, že silně nacionalistická výchova každého národa mu odnímá schopnost v hloubce pochopit své sousedy a vnímat podněty odjinud, přinejmenším se stejným intereselem jako mít ohled na své vlastní zájmy a programy.

Významný je v této souvislosti Palackého výrok při hodnotícím pohledu na dějinnou cestu našeho národa. Cituji: „Kdykoli jsme vítězili, dalo se to pokaždé více

převahou ducha nežli mocí fyzickou. A kdykoli jsme podléhali, býval tím vinen vždy nedostatek duchovní činnosti, mravní statečnosti a odvahy. Nepovzneseme-li ducha svého a ducha národu našeho k vyšší a ušlechtlejší činnosti, nežli jest u sousedů, nejen si nedobudeme čestného místa v řadě národů, ale ani neuhájíme přirozeného bytu svého.“ Velice aktuální v nově se formující Evropě.

Profesor Bělohradský napsal před dvaceti lety: „Agresivní revoluční MY bylo vyhnáno z dějin.“ Evropské národy po několika desítkách let odmítly oba totalitní společenské řády, nacismus, komunismus. Nám ovšem, pro změně v roce 1989 zůstala zbořeníště. Politická, ekonomická a v lidské rovině jen trosky. Zbořeníště je potřeba uklidit a společně přemýšlet o koncepci i realizaci nové stavby. Je otázkou z jaké výchozí pozice vznikne politická kultura a etická odpovědnost nově vznikající společnosti. Komunismus byl významnou formou té doby, v níž uvěřily miliony lidí po celém světě. Jeho jednou složkou byla programová sekularizace křesťanské vize a naděje o lepším světě. Křesťanské ideály tu byly položeny do horizontální polohy v upachtěném naplňování bájného rohu hojnosti. Otázky metafyzické a etické byly rozpuštěny v čase jako pilulka ve sklenici vody. Křesťanství a jeho etické kotvy však rozumějí lidskému životu nikoli jen v jeho rovině horizontální či biologické, ale v rozpětí odpovědnosti vztahů od člověka k člověku a také k přírodě. Zde došlo k řadě karambolů bez doplňování etických spížiren potřebných k životu jednotlivce i celku společnosti. Myšlenka K.Marxe, že dříve filosofie chtěla svět vykládat, ale dnes bude svět měnit, se stala nejen přitažlivým heslem, ale v praxi také hrozbou. Násilný pokus o vytváření horizontálního happyendu dějin za každou cenu, který byl provázen puncem ideologické neomylnosti, ztroskotal. Měl by být varováním všem možným variantám a snahám při hledání jakéhokoli systému řízení společnosti. I dnes ve světě bez železných závor, v otevřené bráně světového společenství kultur a civilizací, které přicházejí k sobě do těsnější blízkosti než tomu bylo kdykoli v dějinách, je důležité, aby se vyhnuly možnému střetu. Bez respektu k etickému kodexu to bude nesnadné, ne-li nemožné. Osou života přestala být vertikála (tj. Bůh, chcete-li cíl a smysl života víc než jen profit, a také povinnost a odpovědnost). Vertikála se zřítíla a rozpadla do nepřehledných sutin horizontu. Jedinečným způsobem to básnicky krásně vyjádřila herečka a spisovatelka Olga Scheinpflugová ve svém fejetonu v Literárních novinách v roce 1967, nazvaném „O Americe trochu jinak“. Píše: „V té tlačenici obrovských budov jako by pro Pána Boha ani nezůstalo žádné místo. Vedle mrakodrapů se tu krčí nízké kostely. Jejich věže dosahují výše jen několika málo pater těchto jejich obřích sousedů. Tak vysoko já nemohu, říká jejich Pán. Tak vysoko si troufá jenom člověk.“ Ty obří budovy byly ještě nedávno centrem světového obchodu a světové finanční moci. Před několika lety se obě budovy zhroutily brutální nesmyslnou akcí opačného extrému. V takovém prostředí pulzuje život dnešního globalizujícího se světa. Symbolem života přestal být nejen hrad, ale i chrám. K oběma se zdaleka putovalo za ukotvením a tajemstvím života. V dnešním světě bez hranic a ovšem také bez etických a hodnotových souřadnic nastává nejedna obtíž v podobě cyklických krizí. A přece je tu po ruce jedno východisko. Staronové: návrat pramenům, s latiníky řečeno – ad fontes! Na konci našich konců je východisko cestou návratu k výchozím hodnotám života, protože - navzdory prohrám či úspěchům - zůstává napořád před námi jedinečný „projekt lidství“ v každém člověku, u každého národa či kultury. Jde přece v každé době napořád a nejprve o život, který má chuť a vůni, rozměr i tvar. Chybí-li lidskému životu tato nosná páteř, pak se snadno zhroutí a s ním i to, co stavěl. Bez kostry však „...vymknuta z kloubů, doba šílí...“, lze povědět s Hamletem.

Závěrečné poznámky.

I.

Antika a středověk vytvořily filosofickou bázi universální Evropy, která je širším prostorem naší existence národní, státní i lidské. Osvícenství se o to pokusilo ideově, avšak nestihlo to už politicky. Kladu otázku, zda Evropa, případně jen naše malá země v ní, má či nemá jednotící duchovní a filosofickou bázi pro další vývoj?

Obávám se, že nikoli. Kam tedy sáhnout po programu? Protože jednáme (tato konference) v kontextu našeho národa a našeho státu, měli bychom sáhnout nakonec do filosofie českých dějin a připomenout z nich ideál humanity s biblickým pozadím, a demokracii v duchu odkazu antiky.

Nová, jak často slyším, postmoderní situace je v tom, že člověk dneška sice již nesdílí klasické metafyzicko-supranaturální jistoty, po staletí předkládané křesťanstvím v různém sociologickém modu (katolictví, ortodoxie, protestantismus), a přece otázku po smyslu: „odkud, k čemu a kam“ považuje za důležitou, někdy i centrální. Odtud se objevilo po pádu železné opony, alespoň ve středoevropském a východoevropském prostoru, volání po spiritualitě už člověka značně sekularizovaného. Zůstává tu jedno AVŠAK. Avšak postmoderní člověk je ochoten také přijmout své postoje, stanoviska i rozhodování, zvláště v oblasti politiky, ekonomiky, práva i správy věcí veřejných, bez pupeční šňůry, která veškeré lidské počínání zásobuje etickou energií. Tak se pohybuje v životě společenském i přírodním a netrápí se tím. Neděsí jej zjištění, že otázka po smyslu čehokoli se mu stala takřka bezpředmětnou. Pokud má smysl současný člověk pro smysl věcí a života, pak snad jen v tom, že to slovo samotné jej upamatovává, že jevy v jejich ambivalenci mají kontinuitu a kontext, jež nejsou jeho dílem. Toto postmoderní vidění člověka a jeho situace vypadá skoro jako destrukce.

Má však také svoji pozitivní variantu. Tento člověk, který tu existuje bez potřeby otázky smyslu, tj. etického dotazování, nakonec jde a učiní, pracuje, formuje, rozhoduje se. A činí tak navzdory vší absurditě, která jej obklopuje. Tento jeho akt je v podstatě podobou víry, avšak víry bez supranaturálna, bez metafyziky a bez garancí, ale víry po výtce, víry v tom, protože ničím nezajištěné. Proto se ptám: byla na příklad situace biblického Abrahama jiná, když vycházel z Ur Chaldejských? A on bez záruk odvážně vykročil.

Evropská postmoderna ovšem znamená mít dost na jevech, které jsou kolem. Prozatím se neptá dál za jevy a nikdy nebývalou pluralitu přijímá jako předpoklad i prostor své existence. V tomto životním stylu a v této podobě společenského, politického i kulturního dění se zabydlelo značné etické manko.

Jsem přesvědčen, že stále hodnotné a potřebné křesťanské tradice, alespoň v důrazech, které jsem zmínil, budou obohacovat naši i evropskou sekulární antropologii a tím i společenské, ekonomické i kulturní dění. Přesto, že naše doba začala brutálně likvidovat všechny mezipozice, které filosoficky i společensky směřují k těžisku věcí, k jádru událostí. K vyváženosti života jednotlivce i celku společnosti. Slyšíte jen absurdní alternativy: diktátorský bolševismus nebo kapitalismus se vším všudy, včetně jeho zdivočelých variant v oblastech společenských, ateismus nebo militantní náboženský fundamentalismus v oblasti spirituální.

Na čem tedy lze postavit etiku pro dnešek a pro zítřek, aby její kladnost a potřeba nemusela být prokazována extrémně z jedné nebo z druhé strany. Naopak, aby svou vlastní vahou mohla být nejen široce akceptována, nýbrž se dokonce stala vítaným průvodcem pro budoucí schůdné cesty lidstva. Takovou inspirativní hodnotou je život sám. Není jen neutrálním jevem, ale svým holým faktem je kladný.

Proto vše, co životu, jeho zachování, rozvoji a kvalitě slouží, je etické – a obráceně. Proto filosofie i spiritualita musí být filosofií a spiritualitou života.

II.

Náš vědecký a technický svět novověku je výsledkem smělého a úctyhodného lidského pokusu, který je poznáním bez lásky (etiky). Doporučuji číst I.epištolu apoštola Pavla do Korintu, kap. 13. v Bibli, Novém zákoně.

Poznání a vědění samo o sobě není ani dobré ani špatné. Jeho hodnota závisí na tom, jaké moci se dá služeb. Ideálem současného člověka je být svobodný od jakékoli vázanosti na cokoli. Uvolnili jsme se takřka ze všech vazeb (vztahů) života, dobrých i špatných, ale nevstoupili jsme do vztahu lásky. Mez této lidské svobody dosahuje až k nihilismu. Naše vypínavá domýšlivost je ve svém zakrývaném jádru vlastně výrazem touhy po vztahu lásky. Bez ní se mýjíme s tím, co je v životě rozhodující.

Dnešní lidstvo potřebuje nejen zdravý mechanismus ekonomiky, politiky a kultury. Potřebujeme vytvářet společnost, která by směřovala k lásce, k etické osnově života. A to k takové lásce (etické orientaci), která není šířavou vášní pro osobnost nebo myšlenku, ale k lásce (etické orientaci), která osobnost chrání, vysvobozuje a očisťuje pro odpovědnost i radost obyčejného života. Náš život je jako most, po němž máme přicházet jedni k druhým. Nikoliv se na něm strkat s jinými lidmi nebo názory. Pod nám je hluboká voda dějin, do jejíhož dravého proudu pak padají oběti našeho etického deficitu, naší nesnášenlivosti. Nebo tam padáme my jako oběti nesnášenlivosti těch druhých. Jde o docela prostou věc a přitom věc geniální. Vědět, že v životě jde na prvním místě o život.

Dovolím si připomenout radu sv. Augustina: V zásadních věcech mít jednotu, v podružných dopřávat svobodu, avšak ve všech zachovávat vzájemný respekt a lásku. Nebo ještě jinak řečeno: naši dobu NEPROSPÁT, NEPROSNÍT, NEPRONARÍKAT.

Na závěr mé osobní přání. Švýcarská konfederace má v preambuli své ústavy prostou zmínku o tom, že jejich země je spravována: „Providentia Dei et confusione hominum.“

Tj. „Boží prozřetelností a lidskými zmatky“. Přál bych nám všem, aby Prozřetelnost spravovala budoucí cesty našeho národa i celého lidstva s vědomím, že nás budou provázet jen naše zmatky, nikoliv katastrofy.

Děkuji vám, že jste věnovali pozornost mým úvodním poznámkám na této vaší významné konferenci.

Předneseno na konferenci:
„ETIKA V PODNIKÁNÍ A VE SPOLEČNOSTI 2009“
aneb příčiny a možná východiska z dnešní krize
(ClarionCongress Hotel Ostrava, 12.11.2009)